

му в стила на късноантичното ювелирство е по-малка, отколкото през средновековието, но основите на бъдещия разцвет са поставени именно в този период.

3. Грануляция

Наред с инкрустацията на благородни камъни, стъкло или емайл, съществено място в орнаментацията на късноантичните накити заема грануляцията. При тази декоративна техника, малки метални перли (гранули) са подредени по лицевата повърхност на украсението в различни фигурни и орнаментални композиции. Естетичният вид зависи от големината и формата на гранулите и правилния ред на подреждането им.³⁴³

Подобно на емайла и тук съставът на метала, от който са изработени гранулите е с точка на топене, по-ниска от тази на реципиента. Традиционен материал за грануляция е златото. По-рядко срещана е сребърната грануляция, като за късната античност са известни няколко напълно изолирани примера. При сребърните екземпляри се забелязва и една любопитна имитация на грануляцията – на определените за украсяване места се набиват нитчета или миниатюрни гвоздеи с обли главички, които погледнати фронтално, напълно точно имитират грануляция. Такъв пример от късноантичното ювелирство е сребърната фибула с триъгълна челна плочка от женския аристократичен гроб от Untersiebenbrunn.³⁴⁴ Многобройни са примерите на сребърни гранули върху посребрен бронз, а от времето на късния 5 – 6 в. все по-често се среща бронзова грануляция.

Гранулите са с различна големина и изработка. Често повърхността на орнаментирания предмет не е идеално гладка, а по-груба. Това се отразява на качеството на цялата украса и общия изглед. При по-некачествено изработените предмети остават и видими следи от използвания припой. Имитации на тази техника се постигат чрез няколко способа, при които грануляцията не е в същинския си вид. Един от най-разпространените способности е изчукването на гранули върху матрица. Тук обикновено е употребен златен лист, който след обработката се налага върху бронзова подложка с формата на накита. Не по-малко често срещана и особено по-късно, през средновековието е псевдогрануляцията, при която гранулите се отливат заедно с общата част на украсението. При тези две техники не се използва припой за свързване на орнамента с украсението. Такъв е употребен при други случаи на

³⁴³ Терминът е въведен въз основа на лат. *granum* – „зърно“. Понятието „Granalie“ в смисъла на „зрънчест“ метал е употребено за пръв път в Кьолн, а самата дефиниция е на Johann Heinrich Zedler от 1735 г. Терминът се утвърждава окончателно в началото на 20 в. (Rosenberg 1918, 1-2).

³⁴⁴ Kubitschek 1911, 37, Taf. 2,1; Bernhard-Walcher 1988, 343, VII,32b, Taf. 45; Koch 2001, 109, n. 2.4.3.5; Този метод на украса, всъщност не може да бъде определен като имитация, тъй като все пак гранулите са налице, но връзката между тях и реципиента не е металическа. Успешно определение струва ми се е „протогрануляция“ (Wolters 1983, 13).

Брат Душан, Късноантичното ювелирство...

през този псевдогрануляция, когато гранулите са имитирани чрез перлена тел, която по-късно е припоена или чрез малки полусфери.

Имитации на грануляция се налагат при невъзможност за изработка на малките металически перли, както и непознаване или липса на практика при скрепяването им с метален припой.

Разтапянето на дребни парчета злато и превръщането им в еднакви по размер перли е многократно експериментиран и дискутиран процес. Плиний описва, че след разтапянето си метала се излива във вода през мощно дебело сито с еднакви дупки. При внезапното охлаждане капките добиват форма на перли.³⁴⁵ Този метод е експериментиран многократно, като става ясно, че е непълен. При използването на съд с вода за охлаждане, различни ювелири препоръчват разбъркването на водата с метла или раздвоено дърво и "изливането на метала на малки тънки струйки". Алтернативни методи са изливането на златото върху поставен във вода камък или прекарването му през брезова или сламена метличка.³⁴⁶ Резултатите от тези опити са съмнителни, тъй като размерите на гранулите силно варират и се налага сортиране, при което се губи голяма част от материала. Предполагането, че древните ювелири могат да контролират размерите на гранулите според нуждите и предварително планиран художествен замисъл, чрез използването на тигел с изолиращ прах е изказано за пръв път от Vanoccio Biringuccio през 1540 г. Според него гранулите се получават от тел, нарязана на еднакви парчета, които се подреждат на редове между слоеве въглищна прах. Този материал предполага равномерно нагряване и достигане на необходимата температура, при която парчетата тел се разтапят и превръщат в перли, държани изолирано една от друга с помощта на изолиращия материал.³⁴⁷ От съвременните изследователи W. T. Blackband доказва, че най-добрият и ефикасен способ за получаване на гранули е този с въглищната прах, явно използван от античните майстори при изработката на техните великолепни образци.³⁴⁸

Другият спорен момент в украсяването с грануляция е начинът и материалът, използван за прикрепянето на гранулите към основната част. Припоят, който придържа гранулите за украсението е определен от основния материал – златен със сребърни примеси или мед. Проблематичен е начинът по който гранулите при подреждането си в по-сложни или обикновени композиции се задържат, докато бъдат подложени на термична обработка и скрепени с припой. Теофраст споменава за особена каучукова смес, ползвана за лепило при работа с благородни метали. Същата *gummi tragantha* се споменава и във френски трактат за ювелирството от 11 в. Тази смес се полага върху основата в дебел слой и в нея според желаната композиция се подреждат гранулите. Същата роля би могло да изпълнява и употребяваното в античността лепило от

ъла на
einrich
2).
09. п.
го все
нешно

³⁴⁵ Plinii, *Historia Naturalis* XXXIII, II, 8, Engl. transl. H. Rackham, 7

³⁴⁶ Wolters 1983, 45

³⁴⁷ Diebeners *Handbuch...* 1936, 343-345

³⁴⁸ Blackband 1955, 364

пшеничено брашно, споменато от Теофилус.³⁴⁹ Акациевият каучук (*Gummi arabicum*) е известен на Херодот, а по-късно и на Хипократ. Като залепващ материал за метал го използва Vanoccio Biringuccio, който го препоръчва за филигран и гранулация.³⁵⁰

След нанасянето на лепилото и подреждането на гранулите се извършва окончателното им закрепване. Това може да стане с точков или цялостен припой. Целият накит или само подложеният на гранулация елемент е положен върху легло от въглени, чиято температура е внимателно регулирана. При достигане на 890 – 900 °C припоят се разтапя и гранулите са свързани една с друга и захванати към основата. Превишаването на тази точка би довело до тяхното разтапяне и разваляне на цялата композиция.³⁵¹

Късната античност наследява тази декоративна техника от римското ювелирство. Необходимостта от съответните познания, технически възможности и познания обаче също така я ограничават до няколко центъра или зони, където тя може да бъде практикувана. Наред с оригиналите, много често се срещат и имитации, което е характерно явление за варварските комплекси. За времето на 5 – 7 в. центровете, които работят с гранулация могат да бъдат ограничени в източните провинции, Константинопол, северночерноморските центрове (Пантикапей / Боспор), като гранулацията, създадена там играе особена роля в създаването на т. нар. полихромен стил на хунската епоха, който е варваризирана версия на столичния и провинциален стил, но със собствени отличителни белези.

4. Филигран

Тясно свързана с гранулацията е техниката на филигран. От една страна двете форми на орнаментация често са комбинирани върху повърхността на един предмет, а от друга прийомоте по закрепване на филигранните елементи са напълно сходни с тези, употребявани при гранулацията.

Най-разпространената форма на филигран се състои от златни жички, разпределени според определен модел и припоени към основа от съответния метал. Тези тънки телчета може да са самостоятелни с гладка, тордирана или насечена повърхност, усукани по две или сплетени от три или повече. Най-популярните орнаменти са кръгчета, спираловидни и есовидни мотиви, както и особено често срещаните прави линии, украсяващи периферията на накитите.

В основата на някои от ювелирните произведения, украсяващи тялото или дрехите стоят предварително изработените пластинки и тел, от които са оформени съставните им части. Следователно изтеглянето на различна по дебелина тел е в основата на цялостната дейност на майсторите-ювелири.³⁵² Филигранната жица е много по-тънка от използваната за свързване на отделни

³⁴⁹ Wolters 1983, 48

³⁵⁰ Wolters 1983, 49

³⁵¹ Higgins 1980, 22

³⁵² Rücklin 1901, 32

каучук (Gummi
Като залепващ
о препоръчва за
ите се извършва
ов или цялостен
емент е положен
регулирана. При
свързани една с
ка би довело до
ка от римското
ски възможности
или зони, където
есто се срещат и
и. За времето на

части или за изработката на халки или кукички. В основата на оформянето и
стой механичната обработка на метален блок с четвъртото напречно сечение.
След издължаването и привеждането в необходимата форма, полуготовата
продукция се прокарва през различни по диаметър отвори, пробити в масивна
пластина, където се оформя кръглото напречно сечение. Тези отвори осигуряват
сравнително тънка жица, но недостатъчно за филигран. Окончателното и
оформяне се постига след валцоване между каменни или метални плоскости,
както при този процес е възможно изтеглянето на съвсем тънка нишка.³⁵³

Освен обикновените геометрични форми, с филигран е възможна
изработката и на различни мотиви, представящи по-сложна орнаментация.
Създавани от единична или усукана тел, те най-вероятно са правени по един
модел. Твърде вероятно е той предварително да бъде предварително зададен
върху дървена основа с гвоздейчета, около които филигранната нишка се
омотава в необходимите за целите на ювелира форми. По този начин се улеснява
и работата по повторемостта на орнамента.³⁵⁴